

А́нна Порфірорóдна (Анна Візантійська, Анна Порфірогеніта; грец. Άννα Πορφυρογέννητος; 13.03.963, м. Константинополь, тепер м. Стамбул, Туреччина — 1011/1012, м. Київ, тепер Україна) — візантійська царівна з Македонської династії, донька імператора Романа II, єдина сестра імператорів Василя II Болгаробійця та його співправителя Костянтина VIII, християнська дружина Великого князя київського Володимира Святославича.

Життєпис і діяльність

У джерелах та історіографії Анна згадується побіжно, в контексті оповіді про хрещення князя Володимира та Русі-України (див. Хрещення Київської Русі). Названа Порфірородною, тобто царівною за народженням, котра з'явилася на світ, коли батьки посідали престол, що означало найвищий рівень знатності.

По батьківській лінії Анна була принцесою крові у п'ятому поколінні. Батько помер через 2 дні після народження доньки. Мати — імператриця Феофано, відома надзвичайною вродою, походила з сім'ї константинопольського шинкаря.

Доба Македонської династії (867–1056), до якої належала Анна, відома як час найвищого розквіту середньовічної Візантії. Обставини заміжжя Анни пов'язані з початком правління Василя II (976–1025), на яке припав заколот воєначальника-узурпатора Варди Фоки. Василій II змушений був укласти договір з Володимиром Святославичем про військову допомогу; взамін погодився на зустрічну вимогу Володимира видати за нього Анну, але за умови хрещення князя та його народу. Заколот було придушено за допомогою 6-тисячного військового корпусу русичів, однак візантійський імператор не поспішав виконувати угоду. Тоді Володимир узяв Корсунь — форпост Візантії в Криму (на території сучасного м. Севастополя) — і надіслав звідси імператорам вимогу прислати до нього Анну, погрожуючи походом на м. Константинополь. Ті погодилися за умови хрещення князя. Попри спротив Анни (про що сповіщають джерела), царівну разом із сановниками і священниками відправили до м. Корсуня, де відбулося хрещення Володимира та вінчання. За літописними джерелами, у другій пол. 11 ст. в Корсуні були відомі т. з. «царицини палати».

Разом із Володимиром Анна правила Руссю 22 роки (989–1011). Довкола княгині гуртувалася візантійська духовна і культурна еліта.

Про роль і діяльність Анни свідчать давні авторитетні джерела. Німецький хроніст Тітмар Мерзебурзький вказує, що Володимир прийняв християнську віру за наполяганням своєї дружини Анни. Підтвердження цьому подає літопис «Повість минулих літ», який розповідає про хрещення в м. Корсуні раптово осліплого Володимира за порадою Анни: «Хрестись, тоді прозрієш» (що й сталося). Арабський християнський історик 11 ст. Ях'я Антіохійський (бл. 980–1066) зазначав, що Анна привезла з собою в Русь митрополитів і єпископів, які «охрестили царя і всіх, кого обіймали його землі», а після прибуття до м. Києва «побудувала багато церков у країні русів».

З джерел також відомо, що Анна була порадицею і співавторкою Володимира в укладенні церковного Уставу-судебника, дала з власної скарбниці багаті пожертви на Десятинну церкву, приймала в Києві іноземних послів. Це засвідчує її високий соціальний статус і політичну активність у Києворуській державі.

Разом із Володимиром заснувала і побудувала Десятинну церкву в Києві та Софію Київську (див. Софія Київська, Національний заповідник), що уславлено у мозаїках і фресках собору.

На думку істориків, саме Анна переконала Володимира влаштувати на Святій Горі Афон руську обитель Богородиці «Ксилургу» (грец. ξυλοφυρῶς — древодєл) і вмовила своїх братів Василя II і Константина VIII надати для цього один зі святогорських монастирів.

По смерті Анну поховали у мармуровому саркофазі в Десятинній церкві, в 1015 поруч із нею упокоївся Володимир. Як свідчить Тітмар Мерзебурзький, їхні саркофаги стояли відкрито у бічному вівтарі св. Климента Римського (йдеться про відкрити для доступу шанувальників княжу усипальню, освячену мощами Папи Римського Климента, які Володимир приніс з Корсуня).

Зображення

Фрески Софії Київської свідчать, що за часів Володимира і на початку княжіння Ярослава I Мудрого (який завершив справу батька у створенні собору), Анна була знаковою постаттю в церковному і політичному житті Русі й Візантії. Світські фрески

сходових веж собору, що ведуть на княжі хори, зафіксували прийом шлюбного посольства Володимира імператором Василієм II на іподромі та коронаційний вихід царевої нареченої Анни при її заручинах з Володимиром у м. Константинополі. На княжому портреті в центральній наві Софії Володимир і Анна постають у царському облаченні як короновані державці.

Так само Володимир зображений на своїх монетах, Анна – на мініатюрах.

Значення.

Шлюб Володимира з Анною став віховим для історії Русі. Анна доклала вагомий внесок у поширення та офіційне утвердження християнства, розбудову християнської держави і Церкви. Здійснила особистий духовний подвиг як жінка і державна діячка. Визнання внеску Анни в національну історію Русі-України засвідчила підготовка її канонізації спеціальною комісією Православної церкви України.

Додатково

- Прапрадідом Анни був засновник Македонської династії — імператор Василь I Македонянин, який походив з бідної селянської родини вірменських переселенців з Македонії.
- Вимога язичника Володимира віддати за нього порфірородну принцесу була для візантійців образливою і безпрецедентною, оскільки навіть християнських правителів візантійці не вважали рівними собі. Попередньо до Анни безрезультатно сваталися імператори Священної Римської імперії Оттон II Рудий, його син Оттон III Диво Світу, болгарський цар Самуїл (правив у 980–1014), французький король Роберт II Благочестивий з династії Капетингів (правив у 996–1031).
- Ярослав I Мудрий нарік своїх старших дітей на честь Володимира й Анни. Припускають, що імена княжого подружжя як хрестителів Русі вже тоді готувалися до канонізації, але з невідомих причин цього не відбулося. Володимир був канонізований лише в 13 ст., Анна ж була фактично забута як історична діячка.

Джерела:

Розен В. Р. Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхъи Антиохийского. Санкт-Петербург : Издание Академии Наук, 1883. 447 с.

Щапов Я. Н. Древнерусские княжеские уставы XI-XV вв. Москва : Наука, 1976. 240 с.

Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm>

Титмар Мерзебургский. Хроника / Пер. с лат. И. В. Дьяконова. 2-е изд., испр. Москва : SPSL — «Русская панорама», 2009. 254 с.

Література:

Карпов А. Ю. Анна, жена киевского князя Владимира Святого / История: Люди Древней Руси. IX – XIII вв. URL: <https://www.portal-slovo.ru/history/35775.php>

Нікітенко, Надія Миколаївна. Свята Софія Київська: історія в мистецтві / Нац. заповідник "Софія Київська", НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : Академперіодика, 2003. 325 с.

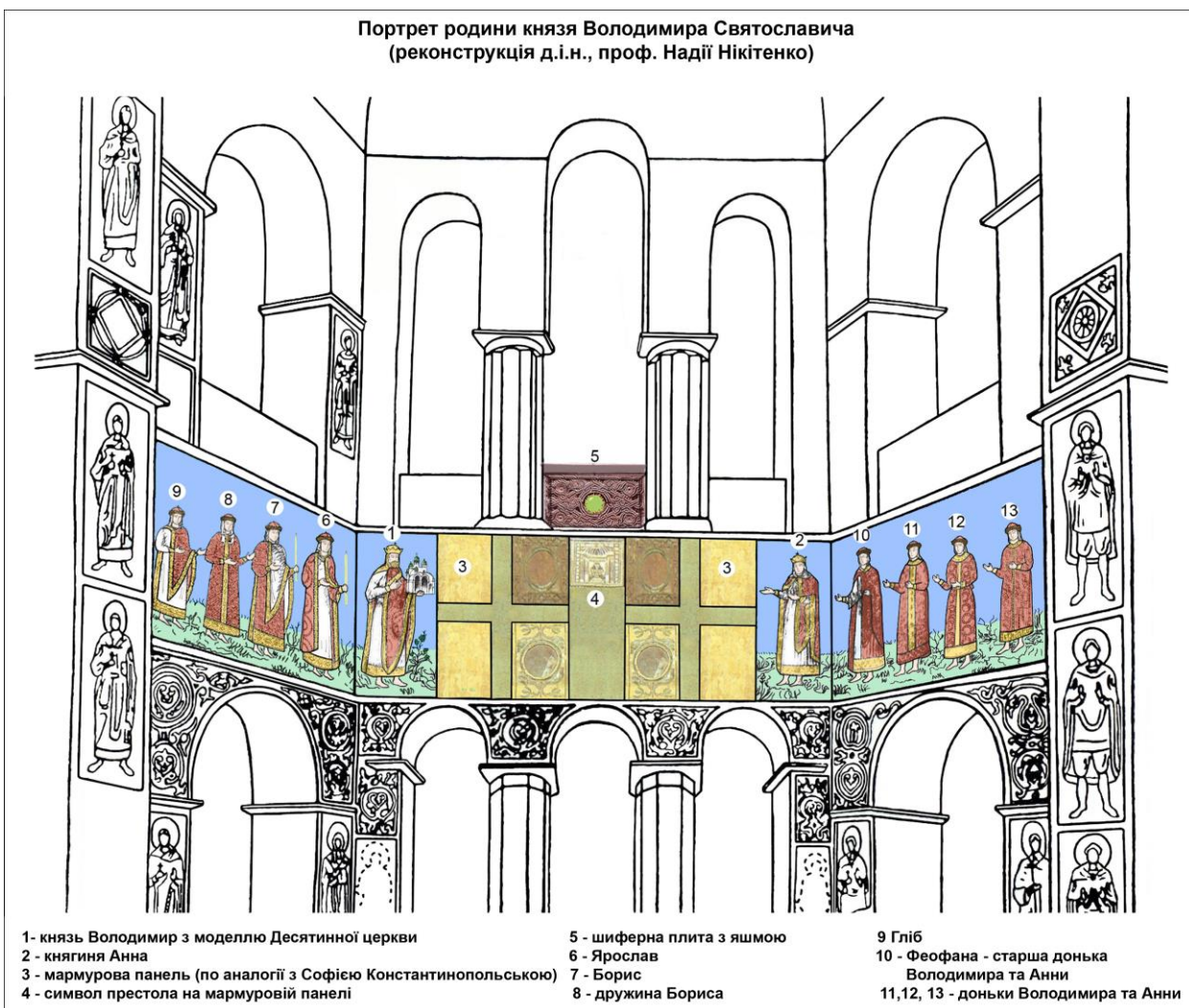
Skylitzes. J, Wortley J. A Synopsis of Byzantine History, 811–1057. Cambridge University Press, 2010. 526 p.

Нікітенко Н. М. Від Царгорода до Києва: Анна Порфірородна. Мудрий чи Окаянний? Історико-документальний диптих. Київ : Горобець, 2017. 232 с.

Н. М. Нікітенко

Ілюстрації

Портрет родини князя Володимира Святославича
(реконструкція д.і.н., проф. Надії Нікітенко)

1- князь Володимир з моделлю Десятинної церкви
2 - княгиня Анна
3 - мармурова панель (по аналогії з Софією Константинопольською)
4 - символ престолона на мармуровій панелі

5 - шиферна плита з яшмою
6 - Ярослав
7 - Борис
8 - дружина Бориса

9 Гліб
10 - Феодана - старша донька Володимира та Анни
11, 12, 13 - доньки Володимира та Анни

Княжий портрет у центральній наві Софії Київської. Реконструкція Н. Нікітенко

Прибуття Анни в Корсунь. Мініатюра Радзивілівського літопису. XV ст.

**Княгиня Анна на княжому портреті в центральній наві Софії Київської.
Малюнок з фрески XI ст. А. ван Вестерфельд. 1651 р.**

Коронаційний вихід принцеси Анни. Малюнок з фрески XI ст. у північній вежі Софії Київської. Ф. Солнцев. Середина XIX ст.